

Operációs rendszerek

ELTE IK.

Dr. Illés Zoltán

zoltan.illes@elte.hu

Mi történt a múlt héten...

- ▶ Operációs rendszerek kialakulása
 - Sz.gép – Op.rendszer generációk
- ▶ Op. Rendszer fogalma
- ▶ Fogalmak:
 - Fájlok, könyvtárak, processzek
- ▶ Rendszerhívások
- ▶ Rendszer struktúrák
 - Ma: Vegyes, tipikus kliens–szerver modell, rétegelt jellemzőkkel

Mi következik ma...

- ▶ Háttértárak
- ▶ Fájlok
 - Fájl típusok
- ▶ Könyvtárak
 - Könyvtárszerkezetek
- ▶ Fájlrendszerek
- ▶ Fájlrendszer kérés ütemezések
- ▶ Biztonsági kérdések
- ▶ ...

Háttértár típusok ma

- ▶ **Mágneses elvű**
 - Mágnesszalagok
 - Mágneslemezek
 - Merevlemez
 - Floppy
- ▶ **Optikai elvű**
 - CD, DVD, Blu-Ray, lézer elv, kb. 5xDVD a kapacitás
- ▶ **Félvezető**
 - USB, memóriakártya
 - SSD(Solid State Drive/Disk) diszk

Háttértár típusok holnap

- ▶ Holografikus
 - GE 2011 bejelentés, 500GB, hologramok a bitek
- ▶ Biológiai
- ▶ Nano felépítésű
- ▶
- ▶ Moore törvény, ..."1–2 évenként duplázódik az integrált áramkörök összetettsége ..", nem kifejezetten a lemezekre vonatkozik, de...

Mágnesszalagok fizikai felépítése

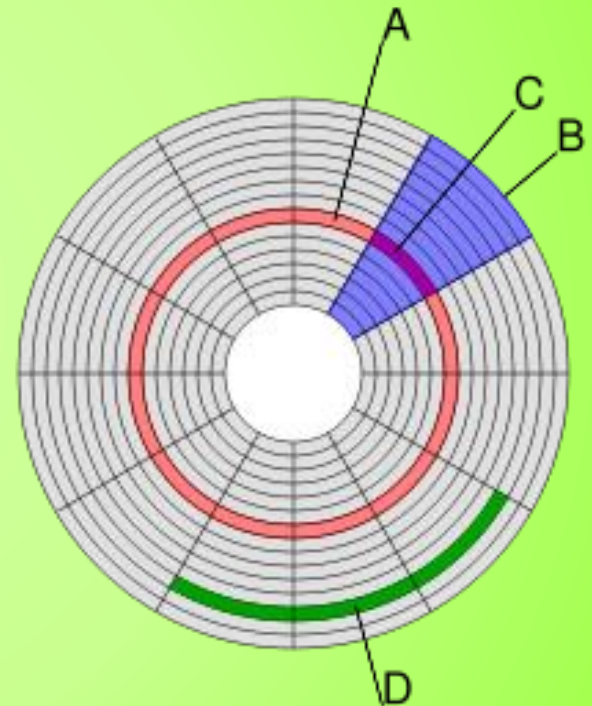
- ▶ Mágnesszalagok– sorrendi, lineáris felépítés
 - 9 bites keret (8 bit + paritás)
 - Keretek rekordokba szerveződnek
 - Rekordok között: rekord elválasztó (record gap)
 - Egymás utáni rekordok után, fájl elválasztó (file gap)
 - Szalag elején a könyvtárszerkezet
- ▶ Jellemző használat
 - Biztonsági mentés
 - Nagy mennyiségű adattárolásra
- ▶ Nem igazán olcsó
- ▶ Jellemző méret: DLT (Digital Linear Tape), LTO (Linear Tape–Open) 4 Ultrium 800/1600 GB, LTO5 1.5TB/3TB

Mágnestlemezek felépítése I.

- ▶ FDD – Floppy Disk Drive
 - Jellemzően egy lemez
- ▶ HDD – Hard Disk Drive
 - Jellemzően több lemez
- ▶ Kör alakú lemez – sávok felosztás
- ▶ Sávok szektorokra oszthatók – blokk
 - Klaszter – több blokk
- ▶ Több lemez – egymás alatti sávok : cylinder
- ▶ Logikailag egy folytonos blokkosorozat
- ▶ A fizikai működést a meghajtó (firmware) eltakarja.

Mágnestlemez felépítése II.

- ▶ A: sáv
- ▶ B: szektor
- ▶ C: blokk, 512 byte
- ▶ D: klaszter, a fájlrendszer által megválasztott logikai tárolási egység. $D = n \times C$, ahol $n = 1 \dots 128$.
- ▶ Cylinder: Az egymás alatti sávok (pirossal)

Mágnestlemez felépítése példa

- ▶ CHS címzés (Cylinder– Head– Sector)
 - Példa: 1.44 MB FD
 - Sávok száma: 80 (0–79)
 - Fejek(cylinder) száma: 2 (0–1)
 - Szektorok száma egy sávon: 18 (1–18)
 - Össz. Méret: $80 \cdot 2 \cdot 18 = 2880$ szektor * 512byte
- ▶ LBA címzés (Logical Block Addressing)
 - Korábban 28 bites, kb 137GB-ig jó.
 - Jelenleg 48 bites, 144 PB (Petabájt), (144 000 000 GB)

$$A = (c \cdot N_{\text{heads}} \cdot N_{\text{sectors}}) + (h \cdot N_{\text{sectors}}) + s - 1$$

Optikai tárolók

- ▶ Tipikusan 8 vagy 12 cm átmérőjű optikai lemezek
 - CD – Compact Disc, DVD –Digital Versatile Disc
 - Méret: 650MB – 17 GB között
 - Sebesség: $1x = 150 \text{ KB/sec}$
- ▶ Működési elv: Fény visszaverődés idő különbség alapján.
 - Belső résztől spirális „hegyek – völgyek” (pit-land) sorozata
 - Írható lemezek: Írás a lemezfelület mágnesességét, fény törésmutatóját változtatja meg, így más lesz a fény terjedési sebessége.

Eszközmeghajtó–Device driver

- ▶ Az a program, amely a közvetlen kommunikációt végzi.
- ▶ A kernelnek, az operációs rendszer magjának része.
- ▶ A lemezek írása–olvasása során jellemzően DMA-t használnak (nagy adatmennyiség).
 - Megszakítás üzenet, tipikusan azt jelzi ha befejeződött az írás–olvasás művelet.
 - I/O portokon az írás, olvasási paraméterek beállítását végzik.
- ▶ Réteges felépítés

Mágnestape formázása

- ▶ Sáv-szektoros rendszer kialakítása
- ▶ Jellemzően egy szektor 512 byte
- ▶ Gyárilag a kápetek „elő vannak készítve”
- ▶ Quick format– Normal format
 - A normál hibás szektorokat (bad sector) keres
- ▶ Szektor= Szektorfej+adatblokk+lábléc
 - Szektorfej: sáv száma, fej száma, szektor száma
 - Lábléc: hibajavító blokk
- ▶ A szektorok kialakítását alacsony szintű formázásnak nevezzük.

Logikai formázás

- ▶ Partíciók kialakítása
 - Egy lemezen PC-s rendszeren maximum 4 logikai lemezrész kialakítható.
- ▶ 0. szektor– MBR (Master Boot Record)
 - 2 részből áll, mérete: 512 bájt
 - Rendszerindító kód (bootloader, 446 bájt)
 - Max. 4 partíció adatai (4x 16 bájt=64 bájt)
 - 2 bájt, mindig: 0x55 0xAA
 - Elsődleges partíció– erről tölthető be operációs rendszer
 - Kiterjesztett partíció– több logikai meghajtó lehet
 - Swap partíció
- ▶ A partíción a szükséges adatszerkezet (fájlrendszer) kialakítása

Az MBR szerkezete

MBR szerkezet					
Cím			Leírás		Méret (bájt)
Hex	Oct	Dec			
0000	0000	0	Betöltő programkód		440 (max. 446)
01B8	0670	440	Opcionális Disk kód		4
01BC	0674	444	Tipikusan: 0x0000		2
01BE	0676	446	Elsődleges partíciós tábla adatok (4 db 16-bájtos rész, IBM Partíció Tábla séma)		64
01FE	0776	510	55h	MBR zárás: 0xAA55	2
01FF	0777	511	AAh		
MBR, teljes méret: 446 + 64 + 2 =					512

Partíciós tábla bejegyzés

- ▶ 1. bájt: Partíció státusa (80=aktív, 0=nem boot)
- ▶ 2–3–4. bájt : Partíció kezdőblokk CHS címe
 - 0–5. bit: fej száma
 - 6–15. bit: cylinder száma
 - 16–23. bit: szektor száma
- ▶ 5. bájt: Partíció típusa
- ▶ 6–7–8. bájt : Partíció befejező szektor CHS címe
- ▶ 9–10–11–12. bájt: Partíció kezdőszektor LBA címe
- ▶ 13–14–15–16. bájt: Szektorok száma
 - 4 bájt: $4 \text{ GB} * 512 = \underline{2 \text{ TB}}$

Boot folyamat

- ▶ ROM-BIOS megvizsgálja, lehet-e operációs rendszert betölteni, ha igen betölti a lemez MBR programját a 7c00h címre.
- ▶ Egy elsődleges partíció lehet aktív, az MBR programja megvizsgálja melyik az.
- ▶ Az aktív partíció boot szektorát (1. szektor) betölti a memóriába.
- ▶ Ez már a partícióra installált operációs rendszer betöltő programja Pl. LILO, NTFS boot
- ▶ A boot program tudja, hogy a partíció melyik fájljait kell a memóriába tölteni, majd elindít egy „rendszerstartot”
 - Többszintű folyamat, rendszerfüggő.

UEFI vs. BIOS

- ▶ BIOS probléma: MAX. 2TB háttértár kezelés
 - Basic Input–Output System, IBM PC alap firmware
- ▶ UEFI (BIOS utód) – Unified Extensible Firmware Interface
 - BIOS x86 módban fut mindenhol, UEFI natívban (x64)
 - 2TB-nál nagyobb meghajtók, 128 partíció, nagyobb RAM
 - MBR nem használt, helyette GPT (GUID Partition Table)
 - OS betöltő saját fájlrendszerben .efi kiterjesztés
 - Csak 64 bites OS betöltő!
 - Secure boot(csak digitálisan aláírt boot engedélyezés)

Címszámítás

- ▶ Blokkok sorszámainak meghatározása
 - Kell a fejek száma, szektorok száma
 - Tegyük fel adott 4 fej (2 vagy 4 lemez)
 - Egy sáv legyen felosztva 7 szektorra
- ▶ Lemezek forgási sebessége miatt a blokkok nem feltétlenül szomszédosak (interleave)
 - 1:2 interleave, párosával „szomszédosak”

	1 szektor	2 szektor	3 szektor	4 szektor	5 szektor	6 szektor	7 szektor
1 fej.	1	17	5	21	9	25	13
2 fej.	2	18	6	22	10	26	14
3 fej.	3	19	7	23	11	27	15
4 fej.	4	20	8	24	12	28	16

Lemez elérés fizikai jellemzői

- ▶ Forgási sebesség (ma tipikusan 5400, 7200, 10000 vagy 15000 percenként)
 - Egy sávon (cilindereken) belül mekkorát kell fordulni
- ▶ Fej mozgási sebesség
 - Egy cilindereken belül nem kell mozgatni a fejet.
- ▶ Az írás–olvasás ütemezés feladata a megfelelő (gyors, hatékony) kiszolgálási sorrend megválasztása
 - Hozzáférási idő csökkentése
 - Átviteli sávszélesség növelése

Írás–Olvasás műveletek

- ▶ Alacsonyszintű hívás során az alábbi adatok szükségesek:
 - Beolvasandó (kiírandó) blokk(ok) sorszáma
 - Memóriaterület címe, ahova be kell olvasni.
 - Bájtok száma
- ▶ Több folyamat használja
 - Melyiket hajtsuk végre először?

Írás–Olvasási műveletek ütemezése

- ▶ Alacsonyszintű (kernel) feladat paraméterek
 - Kérés típusa (írás–olvasás)
 - A blokk kezdőcíme, (sáv, szektor, fej száma)
 - DMA memóriacím
 - Mozgatandó bájtok száma
- ▶ Több folyamat is használná a lemezt
 - Kit szolgáljunk ki először.
 - Fejmozgás figyelembevétele (olvasandó blokk adataiból következik)

Sorrendi ütemezés (FCFS)

- ▶ First Come – First Service
- ▶ Legegyszerűbb „stratégia”, ahogy jönnek a kérések, úgy sorban kiszolgáljuk azokat.
- ▶ Biztosan minden kérés kiszolgálásra kerül.
 - Nincs kiéheztetés.
- ▶ Nem törődik a fej aktuális helyzetével.
- ▶ Nem igazán hatékony.
- ▶ Kicsi az adatátviteli sávszélesség.
- ▶ Átlagos kiszolgálási idő, kis szórással.

SSTF ütemezés

- ▶ Shortest Seek Time First – SSTF, leghamarabb elérhetőt először
- ▶ A legkisebb fejmozgást részesíti előnyben.
- ▶ Átlagos várakozási idő kicsi.
 - A várakozási idő szórása nagy
- ▶ Átviteli sáv szélesség nagy
- ▶ Fennáll a kiéheztetés veszélye

Pásztázó ütemezés

- ▶ SCAN (LOOK) módszer
- ▶ A fej állandó mozgásban van, és a mozgás útjába eső kéréseket kielégíti.
- ▶ A fej mozgás megfordul ha a mozgás irányában nincs kérés, vagy a fej szélső pozíciót ért el.
- ▶ Rossz ütemben érkező kérések kiszolgálása csak oda-vissza mozgás(írás-olvasás) után kerül kiszolgálásra.
 - Várakozási idő közepes, Szórás nagy
- ▶ Középső sávok elérés szórása kicsi

Egyirányú pásztázás

- ▶ Circural SCAN, C-SCAN
- ▶ A SCAN javítása, írás-olvasás, csak a fej egyik irányú mozgásakor történik.
- ▶ Gyorsabb fejmozgás
- ▶ Nagyobb sáv szélesség
- ▶ Az átlagos várakozási idő hasonló mint a SCAN esetén, viszont a szórás kicsi.
 - Nem fordulhat elő igazán rossz ütemű kérés

Ütemezés javítások

- ▶ FCFS módszernél, ha az aktuális sorrendi kérés kiszolgálás helyén van egy másik kérés blokkja (mozgás nélkül elérhető), akkor szolgáljuk ki azt is. (Pick up)
- ▶ Egy folyamat adatai jellemzően egymás után vannak, így egy kérés kiszolgálásnál „picit” várva, a folyamat az adatainak további részét is kéri a folyamat.
 - Előlegező ütemezésnek is nevezzük
- ▶ A lemez közepe általában hatékonyan elérhető.

Ütemezés javítása memória használattal

- ▶ A DMA maga is memória
- ▶ Memória puffer (átmeneti tár) használat
 - Kettős körszerű használat
 - Olvasás: Ütemező tölti, felhasználói folyamat üríti
 - Írás: Felhasználó folyamat tölti, ütemező üríti
- ▶ Disc cache– Lemez gyorsítótár
 - Előre dolgozik az ütemező, a memóriába tölti a kért adatok „környéki” lemezterületet is.
 - Operációs rendszernek jelent plusz feladatot
 - PL: Smartdrive

Milyen ütemezést válasszunk?

- ▶ A fenti algoritmusok csak a fejmozgás idejét vették figyelembe, az elfordulást nem.
- ▶ A sorrendi ütemezést tipikusan egy felhasználós rendszerben használt.
- ▶ SSTF, kiéheztetés veszélye nagy
- ▶ C-Scan , nagy IO átvitel, nincs kiéheztetés
- ▶ Beépített ütemező: PL. SCSI vezérlők
 - OS ömlesztve adja a kéréseket.

SLE Block device ütemezés

- ▶ CFQ – Completely Fair Queuing
 - Minden folyamat saját I/O sort kap.
 - Ezen sorok között azonosan próbálja az ütemező elosztani a sávszélességet.
 - Ez az alapértelmezett ütemező.
- ▶ Létezik még:
 - NOOP – ez felel meg a „Strucc” algoritmusnak. Egy sor van, amit a (RAID) vezérlők gyorsan teljesítenek.
 - Deadline – egy kéréshez határidő tartozik, két sort használ. Egy blokksorrend alapján készített sort(SSTF) és egy határidő alapján készített sort. Alapból a blokksorrend a lényeges, de ha határidő van, akkor az kerül sorra!

Ütemezés kulcsfeladata

- ▶ Gyorsan (minél gyorsabban) kiszolgálni a kéréseket.
- ▶ Ezt mi is (OS is) elősegíthetjük.
 - Összetartozó adatok együtt legyenek (töredezettség)
 - Sáv szélesség a lemez közepén a legnagyobb.
 - Leggyorsabban a lemez közepét érjük el (virtuális memória)
 - Lemez gyorsító tár a memóriában.
 - Esetleg adattömörítés (nagyobb CPU terhelés)

Lemezek megbízhatósága

- ▶ Jelentése: Az adatok redundáns tárolása, hogy lemezsérülés esetén se legyen adatvesztés
- ▶ Operációs rendszer szolgáltatás
 - Dinamikus kötet– több lemezre helyez egy logikai meghajtót. Méret összeadódik.
 - Tükrözés– két lemezre helyez egy meghajtót. Mérete az egyik (kisebb) lemez mérete lesz.
 - Nagy(obb) CPU igény.
- ▶ Hardware szolgáltatás
 - Intelligens meghajtó szolgáltatás
 - Az SCSI eszköz világban jelent meg először (RAID)

Megbízható lemezmeghajtók

- ▶ RAID – Redundant Array of Inexpensive Disks
- ▶ SCSI lemezegységeknél jelent meg először
 - Nem scsí...☺
 - Small Computer System Interface
 - Számítógépek és perifériák közti adatcsere egy ma is népszerű szabvány együttese.
 - Leggyakrabban lemezek körében használt, szerver gépek használják (ták)
 - Ennek egy újabb változata: SAS csatoló (Serial Attached SCSI)

RAID

- ▶ Ha operációs rendszer nyújtja, gyakran SoftRaid-nek nevezik.
- ▶ Ha intelligens (külső) vezérlőegység nyújtja, gyakran Hardver Raid-nek, vagy csak Raid diszkrendszernek nevezik.
- ▶ Bár nevében olcsó (Inexpensive), valójában inkább nem az.
- ▶ Több lemezt fog össze, és egy logikai egységként látja az operációs rendszer.
- ▶ Többféle „összefogási” elv létezik: RAID 0–6

RAID 0(striping)

- ▶ Ez az a Raid, ami nem is redundáns...
- ▶ Több lemez logikai összefűzésével egy meghajtót kapunk.
- ▶ A lemezkapacitások összege adja az új meghajtó kapacitását.
- ▶ A logikai meghajtó blokkjait szétrakja a lemezekre (striping), ezáltal egy fájl írása több lemezre kerül.
- ▶ Gyorsabb I/O műveletek.
- ▶ Nincs meghibásodás elleni védelem.

RAID 1 (tükrözés)

- ▶ Két független lemezből készít egy logikai egységet.
- ▶ Minden adatot párhuzamosan kiír mindkét lemezre.(Tükrözés,mirror)
- ▶ Tárolókapacitás felére csökken.
- ▶ Drága megoldás.
- ▶ Jelentős hibatűrő képesség.
 - Mindkét lemez egyszerre történő meghibásodása okoz adatvesztést.

RAID 1+0, RAID 0+1

- ▶ RAID 1+0: Tükrös diszkekből vonjunk össze többet.
- ▶ RAID 0+1: Raid 0 összevont lemezcsoportból vegyünk kettőt.
- ▶ A vezérlők gyakran nyújtják egyiket, másikat, mivel így is, úgy is tükrözés van, azaz drága, így ritkán használt.

RAID 2,3,4

- ▶ RAID 2: Adatbitek mellett hibajavító biteket is tartalmaz. (ECC–Error Correction Code)
Pl. 4 diszkhez 3 javító diszk
- ▶ RAID 3: Elég egy plusz „paritásdiszk”, $n+1$ diszk, Σn a kapacitás
- ▶ RAID 4: RAID0 kiegészítése paritásdiszkekkel.
- ▶ Ma ezen megoldások nem gyakran használatosak.

RAID 5

- ▶ Nincs paritásdiszk, ez el van osztva a tömb összes elemére.(stripe set)
- ▶ Adatok is elosztva kerülnek tárolásra.
- ▶ Intenzív CPU igény (vezérlő CPU!!!)
- ▶ Redundáns tárolás, 1 lemez meghibásodása nem okoz adatvesztést.
 - 2 lemez egyidejű meghibásodása már igen
 - Hogy működik? (A paritásbitből meg a többiből az egy eltűnt kiszámítható!)
- ▶ N lemez RAID 5 tömbben($N \geq 3$), $n-1$ lemez méretű logikai meghajtót ad.

RAID 6

- ▶ A RAID 5 paritásblokkhoz, hibajavító kód kerül tárolásra.(+1 diszk)
- ▶ Még intenzívebb CPU igény.
- ▶ Két diszk egyidejű kiesése sem okoz adatvesztést!
- ▶ Relatív drága
- ▶ N diszk RAID 6-os tömbjének kapacitása, N-2 diszk kapacitással azonos.
- ▶ Elvileg általánosítható a módszer (3 diszk kiesése...)

RAID összegzés

- ▶ Ma leggyakrabban a RAID 1,5 verziókat használják.
- ▶ A RAID 6 vezérlők az utóbbi 1–2 évben jelentek meg.
 - Bár olcsó diszkekről szól a RAID, de valójában ezek nem mindig olcsók!
 - Itt már 2 lemez kiesik, így ez még inkább drága.
- ▶ Hot-Swap(forró csere) RAID vezérlő: működés közben a meghibásodott lemezt egyszerűen kicseréljük.

Adattárolás összefoglalása

- ▶ Adatok biztonságos tárolását biztosítja.
- ▶ Több szintű:
 1. Fizikai lemezek (HDD)
 2. Hardver RAID
 3. Partíciók
 4. Szoftver RAID
 5. Volume Manager az operációs rendszerben.
- ▶ Nem minden ellen véd
 - PL: Tápellátás elhal, emberi tévedés, stb.
 - Szoftveres támadások, vírusok.
- ▶ Hogy szerveződnek adataink a „volume”-on?

Köszönöm a figyelmet!

zoltan.illes@elte.hu